

კახაბერ ქამადაძე

არქეოლოგიის დოქტორი

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

ასისტენტ-პროფესორი

აჭარის კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სააგენტოს

სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის მეცნიერ-თანამშრომელი

Kakhaber Kamadadze

Doctor of Archaeology

Assistant Professor at Shota Rustaveli State University of Batumi

Research Fellow at the Scientific-Research Center of the Cultural

Heritage Protection Agency of Adjara

თათული მოწყობილი

აჭარის კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სააგენტოს

სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის მეცნიერ-თანამშრომელი

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

დოქტორანტი.

Tatuli Motskobeli

Research Fellow at the Scientific-Research Center

of the Cultural Heritage Protection Agency of Adjara

Doctoral Candidate at Shota Rustaveli State University of Batumi

DOI: <https://doi.org/10.52340/gmg2023.01.017>

კოლხური კერამიკა გონიო-აფსაროსის ციხიდან

Colchian Pottery from Gonio-Apsaros Fort

აბსტრაქტი. გონიო-აფსაროსის ციხის ტერიტორიაზე წლების განმავლობაში წარმოებულმა არქეოლოგიურმა გათხრებმა გამოავლინა სხვადასხვა პერიოდის არაერთი მნიშვნელოვანი და საყურადღებო არქეოლოგიური მასალა. მათი აბსოლუტური უმრავლესობა ოსმალურ (XVI-XIX სს), ბიზანტიურ (VI-VII სს) და რომაულ (I-III სს) პერიოდებს მიეკუთვნება. თუმცა, ბოლო პერიოდის აღმოჩენებში გვხვდება უფრო ადრეული ეპოქების (კლასიკური V ს), ელინისტური (IV-I სს), დიუნური (VIII-VII სს) მასალებიც. ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებით საინტერესო იყო 2023 წელს ციხის ცენტრალურ მონაკვეთში (SW I სექტორი) აღმოჩენილი არეფაქტები. წინა წლებში აქ ექსპედიციამ შეისწავლა ოსმალური და რომაული პერიოდების კულტურული ფენები. სტრატეგრაფიული სურათის დასადგენად 2023 წელს მთელს უბანზე გაივლო საკონტროლო-საცდელი თხრილები რომლებმაც გამოავლინა ძვ.წ. VIII-VII სს-ით დათარიღებული დიუნური ფენა და თანმხლები არქეოლოგიური მასალა: კოლხური კულტურისათვის დამახასიათებელი

ცალყურა ქოთნები და ყურმილიანი დოქი. წარმოდგენილ სტატიაში სწორედ მათ შესახებ იქნება საუბარი.

საკვანძო სიტყვები: გონიო-აფსაროსი, დიუნა, კოლხური კულტურა, ქოთანი, დოქი.

Abstract. Archaeological excavations conducted over the years on the territory of the Gonio-Apsaros Fort have revealed a number of important and noteworthy archaeological materials from various periods. The absolute majority of them belong to the Ottoman (15th-19th centuries), Byzantine (6th-7th centuries) and Roman (1st-3rd centuries) periods. However, recent discoveries also include materials from earlier periods (Classical 5th century), Hellenistic (4th-1st centuries), and Dune Settlement (8th-7th centuries). In this regard, the artifacts discovered in the central section of the fort (SW I sector) in 2023 were particularly interesting. In previous years, the expedition studied the cultural layers of the Ottoman and Roman periods here. In order to establish a stratigraphic picture, control and test trenches were conducted throughout the area in 2023, which revealed a 8th-7th century BC. Dune layer dated to the 8th-7th centuries and accompanying archaeological material: pots and a jug, characteristic of the Colchian culture. The presented article will discuss them.

Keywords: Gonio-Apsaros, dune settlement, Colchian culture, pot, jug.

გონიო-აფსაროსის ციხის ტერიტორიაზე ბოლო წლებში წარმოებული არქეოლოგიური გათხრებით ირკვევა, რომ აქ პირველი სამოსახლოები ციხის აგებამდე გაცილებით ადრე ძვ.წ. VIII-VII სს-ში გაჩენილა. კერძოდ, ესენია აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთისათვის კარგად ცნობილი ე.წ. დიუნური დასახლებები, რომლებიც გაგრა-ბიჭვინთამდე ვრცელდება [კახიძე, მამულაძე, 2024: 61]. საკუთრივ ციხეში და მისი კედლების გარეთ დიუნური სადგომების ნაშთები თითქმის ერთ ზოლზეა გამოვლენილი [მამულაძე..., 2009: 107-130]. დიუნურ სადგომებზე აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალა ძირითადად, უხეშად ნაპერწკი თიხის აბაზანისებური ჭურჭლის ფრაგმენტები და კულტმსახურებასთან დაკავშირებული სადგრებია. სეზონური ხასიათიდან გამომდინარე უფრო მცირეა საყოფაცხოვრებო დანიშნულების კერამიკა [მამულაძე..., 2009: 107-130; თავამაშვილი, 2023: 174-205]. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ყურადღებას ყურმილიანი დოქები თუ ცალყურა ქოთნები და კოჭოები იქცევენ.

უკანაგულ წლებში საინტერესო მასალები ციხის სამხრეთ-დასავლეთი მონაკვეთის ცენტრალურ ნაწილში (SW I სექტორი) გამოვლინდა. აქ არქეოლოგიური გათხრები ჯერ 2011 წელს დაიწყო და დღემდე გრძელდება. ამ ხნის მანძილზე ექსპედიციამ დაასრულა ოსმალური კულტურული ფენის შესწავლა, ხოლო რომაული ფენა ნაწილობრივ შეისწავლა [თავამაშვილი, 2013: 164-186; მამულაძე..., 2013: 9-18]. დადასტურდა რომ XVII-XVIII სს-ით დათარიღებულ ოსმალურ კულტურულ ფენას უშუალოდ მოსდევს I-III სს-ის რომაული კულტურული ფენა, რომელიც ორი მართკუთხა გეგმის ნაგებობის საძირკვლის ნაშთებისა და სხვადასხვა დანიშნულების არქეოლოგიური არტეფაქტების სახითაა წარმოდგენილი (ტაბ. I/1-2). ნაგებობათა მშენებლობაში გამოიყო ორი სამშენებლო ჰორიზონტი: 1. ახ.წ. I ს მეორე ნახევრის (მეორე სამშენებლო ჰორიზონტი) და 2. ახ.წ. II-III სს-ის (პირველი სამშენებლო ჰორიზონტი)²⁴. 2023-2024 წლებში ექსპედიციამ უბანზე დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ დამხრობილი მართკუთხა გეგმის კიდევ ორი შენობის საძირკვლის ნაშთი დააფიქსირა. ნაგებობები საკმაოდ მონუმენტურია და ერთმანეთს დერეფნით უკავშირდება. შენობები ძლიერ იყო დაზიანებული. ჩანს რომ ისინი აქ მომხდარი რაღაც მოვლენის (შესაძლებელია მიწისძვრის?) შემდეგ განადგურებულია (ტაბ. I/1-2).

²⁴ კულტურული ფენები დანომრილია ზემოდან ქვემოთ, შესაბამისად პირველ სამშენებლო ჰორიზონტში იგულისხმება 0 წერტილიდან პირველი რომაული კულტურული ფენა (ახ.წ. II-III სს), ხოლო მეორე სამშენებლო ჰორიზონტში უფრო ადრეული (ახ.წ. I ს) ფენა.

შენობა-ნაგებობათა შესწავლის პარალელურად კულტურული ფენების სტრატეგრაფიის უკეთ დადგენის მიზნით მათ შიდა და გარე პერიმეტრზე გაივლო 4 საკონტროლო-საცდელი თხრილი. მათგან ორში არქეოლოგიური არტეფაქტები არ დაფიქსირებულა. ამ თვალსაზრისით საინტერესო ჩრდილოეთ მხარეს მდებარე ნაგებობის აღმოსავლეთ კედელთან გავლებული თხრილი აღმოჩნდა. (თხრილის ზომები: სიგანე - 1 მ, სიგრძე - 2 მ, სიღრმე ნოლი წერტილიდან - 4,30 სმ (ტაბ.II/1)). თხრილის სტრატეგრაფიული სურათი შემდეგნაირად გამოიყურებოდა (ტაბ.II/1): ოსმალური ფენა წარმოდგენილი იყო კრამიტით (გ.ა.2023.58) და ქოთნის პირით (გ.ა.2023.61); შემდეგი რომაული II-III სს-ის ფენა ჯამის (გ.ა.2023.59,60) და დოქის (გ.ა.2023.51) ძირების, კოლხური (გ.ა.2023.63) და სინოპური (გ.ა.2023.64) ამფორების ყურისა და ძირის ნატეხებით. მომდევნო ფენა ახ.წ. I ს მიეკუთვნებოდა და წარმოდგენილი იყო ვერტიკალურწიბოიანი ფიალის პირ-კალთის ნატეხით (გ.ა.2023.51); მას უშუალოდ მოსდევდა ჩვენთვის საინტერესო სიღნაღი დიუნური ფენა, რომელშიც ერთი ცალყურა ქოთანია აღმოჩნდა (გ.ა.2023.48; ტაბ. IV/1). დიუნური მასალებით განსაკუთრებით მდიდარი მეორე თხრილი იყო, რომელიც სამხრეთით მდებარე ნაგებობის შიდა სივრცეში გაივლო (თხრილის ზომები: სიგანე - 1 მ, სიგრძე - 5 მ, სიღრმე ნოლი წერტილიდან - 4,30 სმ (ტაბ.II/2)). თხრილში გარკვეული ინტერვალებით დაცილებული (დაახლ. 25-30 სმ) და ერთ დონეზე განლაგებული ოთხი ცალყურა ქოთანია (გ.ა.2023.18,19,22,23; ტაბ.III/1-3, ტაბ.IV/2) და ერთი ყურმილიანი დოქი გამოვლინდა (გ.ა.2023.21; ტაბ.IV/3). ქოთნები ყავისფერკეციანია, რუხი შეფერილობის. ახასიათებთ მომაღლო, გარეთკენ გადაშლილი სწორი პირი, რომელიც უშუალოდაა მიერთებული მომრგვალებულ ან ბიკონუსური მოყვანილობის ტანთან. ძირისაკენ შევიწროვებული ტანი და ბრტყელი ძირი. ყველა მათგანს ტანის არეში დაძერწილი აქვს მარყუჟისებრი ყური (გ.ა.2023.19,22,23,48; ტაბ. III/1-3; ტაბ. IV/1). ერთ-ერთი ქოთნის ზედაპირი შემკულია ირიბად დახრილი ზოლებით (გ.ა.2023.19. ტაბ. III/1). განსხვავებულია ფორმისაა ერთ-ერთი ცალყურა ქოთანია. მას აქვს ცილინდრული ტანი და ბრტყელი ძირი. ბრტყელგანიკვეთიანი ყური მიძერწილია ტანის ცენტრალურ ნაწილში (გ.ა.2023.18; ტაბ. IV/2).

როგორც მკვლევარები აღნიშნავენ, მსგავსი ტიპის ცალყურა ქოთნები გავრცელებას გვიანბრინჯაოს ხანიდან იწყებენ და უმნიშვნელო ცვლილებებით ადრე შუასაუკუნეებშიც განაგრძობენ არსებობას. მათი ფორმა ტიპიურია და ხასიათდება კონსერვატიზმით [ვრცლ. იხ. კახიძე, ვიკერსი, 2004: 30-31; კახიძე, 2007: 127; კახიძე, ვაშაკიძე, 2010: 28; კახიძე, კახიძე, 2014: 40].

ყავისფერკეციანია ყურმილიანი დოქიც. მას ახასიათებს ვიწრო ცილინდრული ფორმის ყელი, ბიკონუსური მოყვანილობის ტანი და ბრტყელი ძირი. ტანის ზედა ნაწილი ყელთან ახლოს გაფორმებულია თევზიფხური ორნამენტით. მარყუჟისებრი მილიანი ყური მიძერწილია ტანისა და ყელის არეში (გ.ა.2023.21. ტაბ. IV/3).

მსგავსი ყურმილიანი დოქები გონიო-აფსაროსის ციხის ტერიტორიაზე სხვა ადგილებშიცაა აღმოჩენილი [მამულაძე..., 2009: 107-130]. ეს ფორმა სათავეს სწორედ ძვ.წ. VIII-VII სს-ილებს და შემდეგ საუკუნეებშიც განაგრძობს არსებობას. გონიო-აფსაროსის თანადროული თუ მომდევნო ეპოქის ყურმილიანი დოქები აღმოჩენილია: ხიხამირში, კვაშტაში, ბათუმისა და ციხისძირის ციხეებზე, კოხში, ყულევში, ნაჭკადუ-ნაკალმაუს ბორცვზე, ერგეტაში, ოჩამჩირეში, შუამთაში, მთისძირიში, დაფნარში, დაბლაგომში, ვანში, მაღლაკში, ქუთაისში, მოდინახეზე, ბრილში და თლის სამაროვანზე, გოსტიბეში, ოჟორაში, უფლისციხეზე, ციხიაგორაზე, სამთავროში და ა.შ [ვრცლ. იხ. კახიძე, ვიკერსი, 2004: 32, კახიძე, 2007: 131. კახიძე, ვაშაკიძე, 2010: 33; კახიძე, ვიკერსი, 2014: 127, კახიძე, 2016: 67; თავამაიშვილი, 2023: 174-205]. მსგავსი ტიპის ჭურჭელი ნაპოვნია

ნიგეზიანის, პალურის, მუხურჩას, მერხელის, საზანოს, ფუმრუკაულის, ციხურას და სხვა წინაანტიკური ხანის სამაროვნებზეც. ამ ტიპის ჭურჭელი განსაკუთრებით დიდი რაოდენობით მზადდებოდა ძვ.წ. VI-V სს. მათი დამზადება გრძელდება ძვ.წ. IV ს და III ს პირველ ნახევრამდე. ამის შემდეგ კი ყურმილიანი დოქების წარმოება წყდება [ვრცლ იხ. კახიძე, ვიკერსი, 2004: 31; კახიძე, 2007: 130, კახიძე, ვაშაკიძე, 2010: 28, კახიძე, 2016: 65].

მიუხედავად იმისა, რომ გონიო-აფსაროსის დიუნურ სადგომებზე აღმოჩენილი კერამიკული მასალა, ფაქტობრივად, ერთგვაროვანია ფორმებით, შემკულობითა თუ პარალელური მასალების მიხედვით კარგად თარიღდება ძვ.წ. VIII-VII სს-ით. მათ განსაკუთრებით მრავლად მოეპოვებათ პარალელები საკუთრივ აჭარის ზღვისპირეთიდან - ფიჭვნარის, ბობოყვათის და ციხისძირის სადგომებიდან.

რაც შეეხება დიუნური სადგომების ფუნქციონალურ დანიშნულებას. მის თაობაზე მკლევართა შორის დღემდე აზრთა სხვადასხვაობაა. მკლევართა ნაწილი ამ სადგომების გაჩენას ზღვის წყლიდან მარილის ან რკინის სადნობი სახელოსნოებისათვის საჭირო ნედლეულის (მაგნეტიტური ქვიშის) მოპოვებას უკავშირებს. ნაწილი ფიქრობს, რომ ზღვისპირა ქვიშაზვინულებზე ადგილობრივები თევზჭერით და მათი დამარილებით იყვნენ დაკავებული. გამოთქმულია მოსაზრებაც, რომ დიუნური სადგომები კულტმსახურების აღსრულების ადგილებს წარმოადგენდა, სადაც პერიოდულად სრულდებოდა რელიგიური ცერემონიალები [ვრცლ. იხ. თავამაიშვილი, 2023: 174-204; თავამაიშვილი, 2012. ლიტ-რა იხ. აქვე].

ლიტერატურა:

1. **თავამაიშვილი გ., 2023:** - საქართველოს ზღვისპირეთის დიუნური სადგომები (ფიჭვნარი, ბობოყვათი, ციხისძირი), ფიჭვნარი VIII, 174-205, ბათუმი
2. **თავამაიშვილი გ., ინაიშვილი ნ., 2013:** - გონიო-აფსაროსის არქეოლოგიური ექსპედიციის ცენტრალური უბნის (SW I) რაზმის მუსაობის ანგარიში (2011-2012 წლები)// აჭარა წარსული და თანამედროვეობა I, 164-186, ბათუმი
3. **თავამაიშვილი გ., 2012:** - ძველი სადგომები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ახალშავზღვურ ტერასაზე, თბილისი
4. **კახიძე ა., ვიკერსი მ., 2004:** - საქართველო-ბრიტანეთის ერთობლივი არქეოლოგიური ექსპედიციის შედეგები (1998-2002 წწ), ფიჭვნარი I, ბათუმი-ოქსფორდი
5. **კახიძე ა., 2007:** - ანტიკური სამყარო აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში, ფიჭვნარის ძვ.წ. V ს ბერძნული ნეკროპოლი, ფიჭვნარი II, ბათუმი-ოქსფორდი
6. **კახიძე ა., ვაშაკიძე ნ., 2010:** - ელინიზმი და კოლხეთი, ფიჭვნარი III, ბათუმი-ოქსფორდი
7. **კახიძე ა., კახიძე ე., 2014:** - აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ბერძნული კოლონიზაციის შედეგები, ფიჭვნარი V, ბათუმი-ოქსფორდი
8. **კახიძე ა., ვიკერსი მ., 2014:** - საქართველო-ბრიტანეთის ფიჭვნარის არქეოლოგიური ექსპედიციების მუშაობის შედეგები (2003-2007 წწ), ფიჭვნარი VI, ბათუმი-ოქსფორდი
9. **კახიძე ა., 2016:** - ფიჭვნარის ძვ.წ. V ს-ის კოლხური სამაროვანი, ფიჭვნარი VII, ბათუმი
10. **კახიძე ა., მამულაძე შ., 2024:** - აჭარის არქეოლოგიური ძეგლები (მეორე გამოცემა) , ბათუმი

11. მამულაძე შ., კახიძე ე., ხალვაში მ., 2009: - აფსაროსი ძვ.წ. I ათასწლეულში// გონიო-აფსაროსი VIII, 107-130, ბათუმი

12. მამულაძე შ., ქაშადაძე კ., ასლანიშვილი ლ, 2023: - 2022 წელს გონიო-აფსაროსის ციხის ცენტრალურ მონაკვეთი (SW I-II სექტორები) წარმოებული არქეოლოგიური სამუშაოების ძირითადი შედეგები// 2022 წელს აჭარაში წარმოებული არქეოლოგიური გათხრების მოკლე ანგარიშების კრებული, ბათუმი, 9-18

ტაბულების აღწერილობა

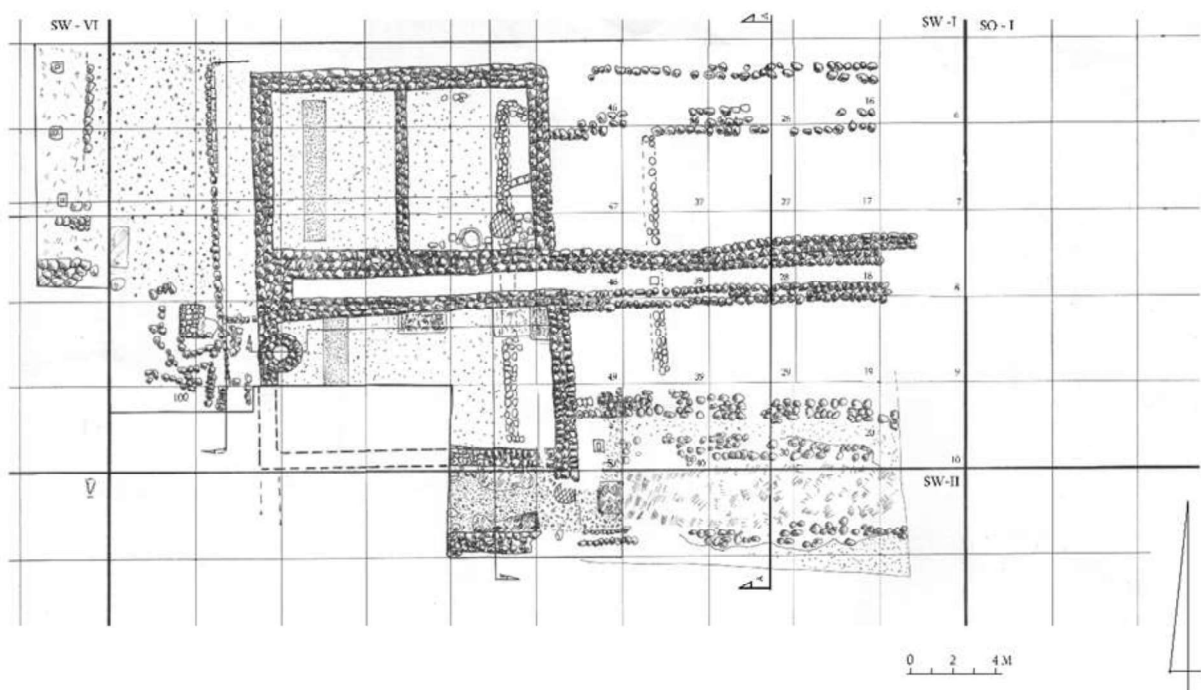
ტაბ. I. სურ. 1 - უბნის გეგმა; სურ. 2 - უბნის ხედი დასავლეთიდან

ტაბ. II. სურ. 1 - ჩრდილოეთ მხარეს მდებარე ნაგებობის აღმოსავლეთ კედელთან გავლებული საკონტროლო თხრილი; სურ. 2 - სამხრეთით მდებარე ნაგებობის შიდა სივრცეში გაივლებული საკონტროლო თხრილი

ტაბ. III. სურ. 1-3. ცალყურა ქოთნები

ტაბ. IV. სურ. 1-2 ცალყურა ქოთნები; სურ. 3 - ყურმილიანი დოქი

I

სურ. 1. უბნის გეგმა. შესრულა გ. დუმბაძემ

სურ. 2. უბნის ხედი დასავლეთიდან
II

სურ. 1. საკონტროლო თხრილი.

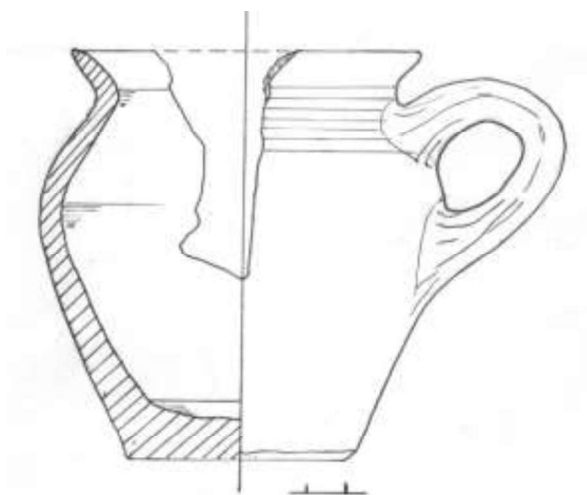

სურ. 2. საკონტროლო თხრილი

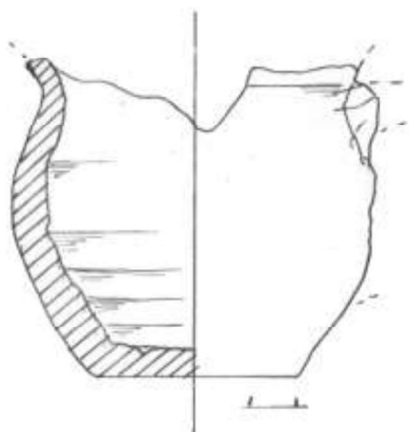
III

1

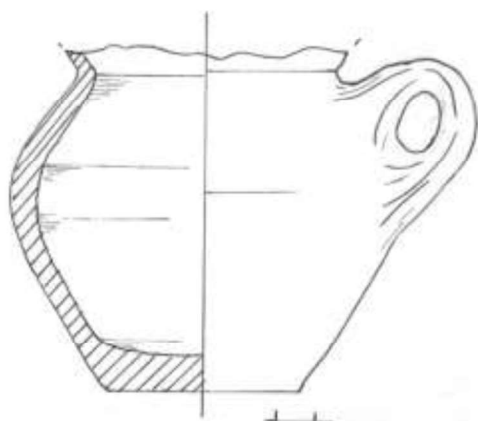
2

3

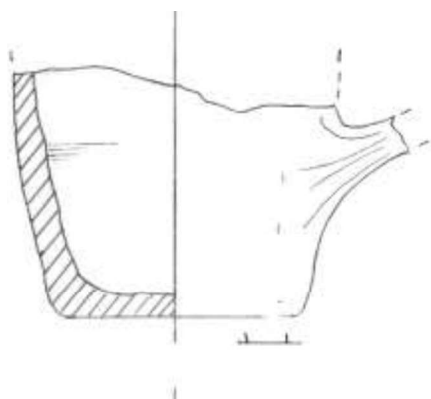
სურ. 1-3. ცალყურა ქოთნები. დიუნური ფენა

IV

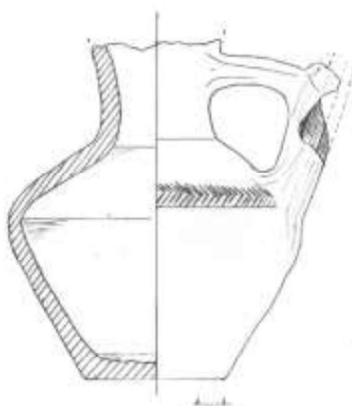

1

2

3

სურ. 1-2. ცალყურა ქოთნები
სურ. 3. ყურმილიანი დოქი